

Нинко Заяков /Исторически музей, Бидин/
НЯКОИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРОУЧВАНИЯТА ПО ТОПОНИМИЯ ВЪВ
ВИДИНСКО, КУЛСКО И БЕЛОГРАДЧИШКО

Събраните топоними на територията на бившия Видински окръг /околните Видинска, Кулска и Белоградчишка/ дават възможност за ползуването им като надежден извор при проучването на отделни страни от историческото минало на края. Имената на селища, местности и пр., отбелязани в стари писмени източници, могат да бъдат идентифицирани и локализирани с голяма точност.

Османските данъчни регистри на Видинския санджак от XV и XVI в.¹ показват голямата устойчивост на селищните имена върху цялата територия на санджака, в това число и върху посочените три околии. Освобождението заварва във Видинска, Кулска и Белоградчишка околия 139 селища, от които 95 /68%/ намираме в официални документи на турските власти от XV-XVI в.² Нито регистърът от 1454/5 г., нито от 1560 г. обхващат всички облагаеми приходоносни обекти, следователно броят на старите селища би могъл да бъде и по-голям.

При наличието на регистрите топонимичният материал спомага за идентифициране и локализиране и на селища, които престанали да съществуват след посочените регистрации, но техните имена останали като имена на местности. В границите на Кулска околия например, която наброява 31 селища /19 съществуват още през XV-XVI в., 9 възникват по-късно, а 3 - след Освобождението/, са локализирани поименно 28 села, съществували през 1560г. и изчезнали до Освобождението. Не само имената, спомените, преданията и легендите, запазени в историческата памет на местното население, но и видимите следи от поселищен живот /фрагменти от битова керамика, строителни материали от разрушени сгради, бунари, воденици, дори трайни насаждения и др./ правят локализацията още по-сигурна. Установените месторазположения на данъчно облагаеми обекти, отбелязвани в регистрите с определеното мезра, показват всички белези на изчезнали села, в това число и следи от поселищен живот. Резултатите от проучванията в тази насока в трите околии подкрепят схващането, че мезрите са земища на изчезнали селища и в данъчните книги те продължавали да фигурират от опис в опис с имената на селищата, чии-

то обект на стопанска дейност били някога.³

В обратна връзка пък се установява, че през вековете на робството селищната мрежа в този край е преживяла тежки демографски кризи - изчезнали, напуснати, обезлюдени, нападнати и разрушени, местени и слети селища, но винаги е имало и достатъчно оцелели поселения и хора, за да стигнат до наше време и имената на изчезналите селища, мезри, манастири и др. Тази истина налага прецизиране на схващанията за демографски катастрофи с драстични обезлюдявания и опустошавания в този край. Историческата наука е установила периоди и причини за чувствително намаляване на жителския състав във Видинския санджак, но очевидно никога не е ставало пълно и продължително обезлюдяване. Мигриралото население обикновено отсядало в места и страни, от които при първа възможност се завръщало по родните села, или в нови поселения в границите на селското землище, затова топонимичният материал показва унаследеност и приемственост с многовековна давност. Този извод идва и от съхранените архаични елементи в строежа и семантиката на селищните имена и по-малко от датировката им по писмени паметници. Стари записи имат само АРЧАРЬ /XIV в. в житието на Теодосий Търновски/ БДННЪ /XI в. и сл./ и ОПАНЕ, ОПАНЕ /Зогр. поменик/. Не може да има съмнение обаче, че описът от 1454/5 г., съставен /по недостигнали до нас предходни данъчни регистри/ само шест десетилетия след поробването на Видинското царство, съдържа имена на селища от времето на Първата и Втората българска държава с все още живи тогава данъкоплатци, родени под скиптъра на цар Иван Срацимир. Лингвистичният анализ показва принадлежност на тия имена към езика на славяните от българската група и характерните черти на западните български говори.⁴

Българските селищни имена от цялата територия на Видинския санджак, чиито жители се числели към категорията "филурджии" през XV и XVI в., изключват възможността техните обитатели да бъдат смятани за етнически власи /румънци/ - нито заварени, нито колонизирани от османските власти.⁵ Далъчният регистър от 1560 г. фиксира поименно 496 села, 18 мезри и 26 манастира, загубили вече статута "филурджии" и приравнени в данъчно отношение към обикновената рая. До 1530 г. жителите на тия села имали облекчен данъчен режим /*tesm-i filuri* /, който компенсира-

ли с изпълнението на определени граничарски задължения. След превземането на Белград /1521/ и победата при Молач /1526/ западната граница на империята минава далеч от Видинския санджак и статутът "филурджии" се пренася върху население от новозавладените области. Новите данъци и платежеспособността на бившите филурджии показват, че това население не е номади, а е трайно заседнало, не е само "граничари", а стопани и производители с големи отчисления в полза на султанския хас. Премахването на статута не води до миграция, до запустяване и изчезване на селата с филурджийско население или до изоставяне и промяна на селищните имена, а това са много силни гаранции, че видинските филурджии са старо, местно, българско население.

В топонимичните сборки от трите околии има имена, свързани с конкретни исторически събития и миграционни процеси. След две зълни заселници от Средна Северна България /1690 и 1801 г./⁶ и периодичните спускания на население от Балкана към Дунава и обратно значими следи оставят колонизираните през третата четвърт на XIX в. татари и черкези.⁷

По нареждане на турските власти били опразнени от местно население и предоставени за заселване на черкези селата: Алботин, Кончовец, Бързипа /дн. гр. Димово/, Сабрие /дн. Ботево/ и Калчовец /преименувано от заселниците на Хамидие/, а на татари - Батина, Кучовец, Миловен и Шербинци. Черкезки махали имало в 10, а татарски в 12 селища. Малки групи татари и черкези пребивавали и в други селища. След напускането на тия заселници през 1877 г. изчезват селата Алботин, Кончовец, Калчовец, Батина, Кучовец, Миловен и Шербинци. Много от местностите, в които били оземлени или заселени, и днес напомнят за тях: Татар 3, Татари 3, Татарие 2, Татарий, Татарлък, Татар ма/ха/ла, Татарска ма/ха/ла, Татарски бунар, Татарски краварник, Татарските, Татарските гробница, Татарските ниви, Татарския бунар, Татарския връх, Татарско 2, Татарско селище, Татарското 4, Татарското било; Черкез 2, Черкезка бапка, Черкезката гора, Черкезки връх, Черкезки път 2, Черкезките кладенци, Черкезките ливади, Черкезкия геран, Черкезкото 3, Черкезкото кладенче, Черкезкото село.

Големите възможности за ползуване на топонимията в краеведски изследвания за Видинския край ще бъдат оценени след публикуването на местните имена от Видинско, Кулско и Белоградчишко.

Б Е Л Е Ж К И

- ¹Боянич-Лукач, Д. Видин и Видинският санджак през 15-16 век. С., 1975.
- ²Вж. Заяков, Н. Селищните имана във Видински окръг. - Изв. муз. Северовап. България /ИМСЗБ/, 7, 1982, с. 107-122.
- ³Гандев, Хр. Българската изродност през 15 век. С., 1972, с. 37.
- ⁴Вж. Заяков, Н. Цит. съч., с. 102-106; Същият. Етнодемографският характер на Видинския санджак през XV-XVI в. - ИМСЗБ, 5, 1980, с. 117-123; Същият. Филурджийството във Видинския санджак през XV-XVI в. - ИМСЗБ, 6, 1981, с. 83-96.
- ⁵Заяков, Н. Филурджийството във Видинския санджак..., с. 79 и сл. и цит. там д-ра.
- ⁶По подробно вж. Заяков, Н. Лазарските песни от Видинско - свидетелство за преселване на население от Средна Северна в Северо-западна България. - Регионални проучвания на българския фолклор, 1, С., 1983, с. 53-60.
- ⁷Заяков, Н. Татарски и черкезки поселения във Видинско през третата четвърт на XIX в. - ИМСЗБ, 11, с. 111-124.